

7. Денков Д. Як «відмити» гроші селян / Д. Денков // Українська правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2014/03/19/428679/>
8. Журналістське розслідування крок за кроком від Олексія Шалайського // Українська правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalism.ucu.edu.ua/program-highlights/3317/>
9. Коваленко І. Секретний бізнес Юрія Луценка / І. Коваленко // Експрес. – 2015. – № 6. – С. 1.
10. Нестеров Д. Кругообіг газу в природі. Порошенко «віджимає» Ахметова? // Українська правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/06/24/548120/>
11. Мурікан Ж. Журналістське розслідування / Ж. Мурікан. – К.: ІМІ, 2003. – 74 с.
12. Сущенко В. Журналістське розслідування правопорушень: загальна характеристика та поняття з точки зору правознавства / В. Сущенко // Наукові записки НаУКМА. – 2011. – Т. 116: Юридичні науки. – С. 26–29.
13. Терещенко А. QV Finance: черговий обман / А. Терещенко // Українська правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2014/10/2/495147/>

Качалуба Н.

Науковий керівник – проф. Вільчинська Т.П.

ЛІНГВОКОГНІТИВНА ПРИРОДА КОНЦЕПТУ «ВІЙНА» НА МАТЕРІАЛІ РЕГІОНАЛЬНОГО ВИДАННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ – ГАЗЕТИ «СВОБОДА»

Концепти є частиною сучасної культури, обов'язковими складниками міжкультурної комунікації. За словами науковців, це важливі елементи картини світу, відображення духовної культури людей, глибини й своєрідності розуміння ними навколишнього світу.

Метою статті є дослідження лінгвокогнітивної природи концепту «війна» в мовній картині світу українців. Матеріалом послужили публікації на тему війни в регіональному виданні Тернопільської області – газеті «Свобода» за 2014 рік. Завдання полягає в тому, щоб виявити відповідний концепт у газетному тексті, визначити засоби його вербалізації та з'ясувати семантику.

Актуальність теми зумовлена насамперед посиленою увагою до концепту «війна» в сучасній періодиці. Тема війни викликає посилений інтерес не тільки з боку політиків і журналістів, а й з боку мовознавців, що передбачає нові аспекти дослідження.

Предметом аналізу стали лінгвосемантичні особливості в газетному тексті. Незважаючи на активний розвиток різних засобів масової інформації, преса, як і раніше, залишається найяскравішим відображенням суспільної думки.

Вивчення особливостей мовної об'єктивізації культурного простору через концепти є одним із пріоритетних досліджень. Зацікавлення подібною проблематикою засвідчують праці таких дослідників, як Н. Арутюнова, Л. Венедиктова, В. Волкова, О. Головань, В. Іващенко, Т. Космеда, С. Нікітіна, В. Маслова, Ш. Рамазанова, В. Хоруженко, М. Скаб, А. Юсупова.

Концепт – це культурно-ментально-мовна одиниця, «... жмут уявлень, понять, знань, асоціацій, хвилювань, які супроводжують слово» [2, с. 38].

Концепти «війна» і «мир» – належать до важливих бінарних опозитивів будь-якого мовного соціуму і окремої мовної особистості. Вони постійно супроводжують один одного, адже мир є наслідком війни, а війна – передумова миру. Протиставлення війни і миру має свою оцінну категоризацію, а саме поляризацію негативного й позитивного в рамках єдиної когнітивної моделі. Оцінна категоризація ситуацій війни й миру здійснюється переважно з орієнтацією на оцінний стереотип: війна – це завжди погано, мир – добре.

Л. Венедиктова стверджує, що концепт «війна – це етнічно, культурно зумовлене, складне, структурно-смісловне, вербалізоване утворення, яке ґрунтується на понятійній основі і включає в свою архітектоніку образ і оцінку. Понятійний складник формується фактуальною інформацією про війну як реальне явище, що слугує основою для утворення концепту. Образний складник культурного концепту «війна» пов'язаний зі способом пізнання дійсності і в нього входять усі ті наївні уявлення, що існують у свідомості різномовних індивідів у зв'язку із цим концептом» [1, с. 18]. Він є одним з ключових міжкультурних концептів. Зазвичай під поняттям війна розуміють збройну боротьбу між державами і народами, між класами всередині держави.

Лінгвістична природа будь-якого культурного концепту передбачає закріпленість за ним певних вербальних засобів, сукупність яких становить план його вираження – номінативне поле, побудоване навколо домінанти (ядра), представленої іменем концепту. В основі номінативного поля аналізованого концепту перебуває основний його мовний репрезентат лексема війна: Україна переживає важку війну 1 [3, №67, с. 3]. Часто вказаний вербалізатор поєднується з такими епітетами, як цинічна, садистська (Цинічна і садистська війна, яку ведуть терористи за повної підтримки режиму Путіна проти України, вимагає рішучих дій органів влади, армії та силових структур щодо зміцнення обороноздатності української держави та повернення миру в українське суспільство [3, №48, с. 1]); гібридна (Гібридна війна ведеться невеликими диверсійними групами [3, №48, с. 3]; відкрита (Напередодні

¹ У дужках зазначаємо номер джерела, номер газети і сторінку.

професійного свята журналістів Надал розпочав відкриту війну проти одного з найтиражніших видань Тернопілля [3, №44, с. 1]); неоголошена (Ось так неоголошена війна забирає молоді життя, цвіт українського народу, хлопців, котрі повинні були будувати майбутнє нашої держави [3, №50, с. 3]). В останньому випадку імплікується докір українській владі за те, що все це відбувається ніби не по-справжньому: Де-факто Росія ще з березня відкрито воює з Україною, і навіть загарбала частину її території, хоч де-юре ця війна так і не була оголошена, і Путін не перестає від неї відхрещуватись [3, №48, с. 2]. Крім того, номінативне поле досліджуваного концепту включає низку синонімічних назв. Однією з таких є лексема борня, що кодифікується як застаріла: Через кров, через жертви, через віру та борню диктатура розвалилася [3, №50, с. 5]. Навпаки, як семантичний неологізм розглядаємо абревіацію АТО (Антитерористична операція): Незважаючи на те, що влада це називає «АТО», ми знаємо, що це війна [3, №48, с. 4]. Номінація АТО сприймається не так «серйозно», ніби применшує значення воєнних дій, що відбуваються в Україні, і не відображає суті конфлікту між державами та ролі Росії як нападника: Тому в жодному випадку не припиняти антитерористичну операцію, на чому наполягає Москва [3, №48, с. 3]).

До вербалізаторів аналізованого концепту зараховуємо і похідні від слова боротися, як-от у словосполученнях боронити край (Здобуті навички та уміння знадобляться їм у разі потреби боронити край на сході України [3, №48, с. 4]); боротьба проти ворога (На завершення міський голова Заліщиків Володимир Бенев'як закликав об'єднуватися у боротьбі проти нового московського ворога [3, №55, с. 2]); борці за волю (Внизу біля флагштока також буде встановлено меморіальну дошку на честь усіх борців за волю України [3, №67, с. 1]).

Нерідко вербалізатором виступає лексема конфлікт, конкретизована прикметниками внутрішній (Це не внутрішній конфлікт, як намагається подати світові Росія... [3, №67, с. 2]); військовий (Не було ще покоління, на яке не припали б війна чи військовий конфлікт [3, №48, с. 4]); збройний (А найманцем визначається особа, яка діє з метою отримання матеріальної вигоди і не є громадянином держави, що бере участь у збройному конфлікті чи військових діях... [3, №50, с. 1]); іменником зони (Відразу ж починають згадувати про директиви ЄС, які забороняють постачати озброєння в зони конфліктів [3, №53, с. 1]).

У газетних статтях знаходимо й оригінальні авторські позначення війни. Її називають місцем де свистять кулі: Навіть не посилайте їх туди, де свистять кулі... [3, №44, с. 2]; хрещення вогнем: Частини й підрозділи, які пройшли «хрещення вогнем», стануть основою для створення високопрофесійного війська [3, №67, с. 1]. Розглянуті номінації мають негативне забарвлення, а відповідний концепт конотує емоції суму, горя, печалі, оскільки війна назавжди несе за собою кров, смерть, руйнування і розпач.

Як номен концепту трактуємо і лексему схід. Вираз поїхати на схід означає поїхати на війну: А тоді знову зібрався і поїхав на схід [3, №53, с. 4].

Номінативне поле концепту «війна» охоплює також назви на позначення учасників бойових дій, а саме: воїн, вояки, захисники, бійці, добровольці, патріоти, солдати. Причому, коли це оборонці України, то вони змальовуються позитивно, що засвідчують відповідні епітети, метафори, і навпаки: А ніби вчора мужніх вояків на пероні з квітами, синьо-жовтими прапорами та козацьким маршем зустрічали тернополяни [3, №46, с. 6]; 8 червня виповнилося 20 років від дня загибелі відважного воїна [3, №46, с. 6]; Зокрема вони долучилися до підняття бойового духу солдатів у зоні АТО [3, №55, с. 2]; Внизу біля флагштока також буде встановлено меморіальну дошку на честь усіх борців за волю України [3, №67, с. 1]; Молоде покоління отримає не міфологізованих, а реальних героїв війни [3, №67, с. 1]. Нерідко автори газетних матеріалів використовують і складні слова, як-от бійці-добровольці, бійці-побратими: Коли створювався батальйон «Айдар», записався бійцем-добровольцем захищати Україну [3, №55, с. 1]; Скорблять Заліщики, сумують бійці-побратими з батальйону «Айдар», скорблять Наддністров'я, як і вся Україна, за тими синами, котрі поклали життя на вівтар соборності, незалежності [3, №55, с. 1].

Щодо номенів на позначення ворогів, то вони зазвичай мають негативну конотацію. Образ ворога є одним із найстрашніших, з яким у масовій свідомості асоціюються всі біди та нещастя – розпад звичного способу життя людини, суспільства загалом. Здебільшого ворогів номінують так: диверсанти, сепаратисти, бойовики-сепаратисти, нечисть (Чимало депутатів, які засідають або числяться в Раді, – якщо не прямі спонсори та співники, то симпатичні бойовиків-сепаратистів [3, №69, с. 2]); Але для того, щоб наша країна могла перемогти у цій війні, українські вояки мають перевершувати у технічному оснащенні російських диверсантів і сепаратистів, а не відставати від них [3, №53, с. 1]; Усе частіше на окупованому Донбасі навіть ті місцеві, хто вороже зустрічали українських армійців, сприяють їм, аби швидше розігнати нечисть [3, №46, с. 2]). В останньому контексті лексема-вербалізатор вжита в переносному значенні, що увиразнює її аксіологічне забарвлення.

Головним очільником ворогів є головнокомандувач, що віддає накази. Його називають по-різному: Путін-фашист (На жаль, до цієї катастрофи сотні загиблих і тисячі поранених українців не змусили світову спільноту усвідомити небезпеку Путіна-фашиста для цього світу [3, №59, с. 2]), тобто його політику порівнюють із фашистською; шизофренік («Шизофренік живе в іншому світі – і зовсім байдужий до навколишніх цінностей і реалій», – так описують симптоми шизофренії, і хіба це не портрет Путіна? [3, №59, с. 11]).

Агресивність ворога настільки велика, що його номінують зомбі, підсилюючи прикметниками ненажерливі, сучасні: Але нам не потрібні фільми жахів, ми вже реально перебуваємо в умовах, коли нас переслідують мільйони, десятки мільйонів ненажерливих зомбі [3, №59, с. 1]; Сучасні зомбі з Росії озброєні найновішими автоматами, мінометами, системами ракетного вогню, їздять на танках і БТРах, стріляють в усе, що рухається [3, №59, с. 1] або описовими констукціями: З мутними очима, з холодним

серцем, з байдужим виразом обличчя лізуть з однією метою – пити кров з України [3, №59, с. 1].

Вербалізатором концепту «війна» служить і вираз українського пророка Т. Шевченка «врем'я люте»: Їй так хочеться, щоб скінчилося «врем'я люте» і настав «садок вишневий коло хати» [3, №59, с. 2]. Перебіг війни автори газетних текстів, слідом за Шевченком, змальовують так: Та поки що «неначе люди подуріли: самі на панщину ідуть і діточок своїх ведуть» [3, №59, с. 2], а її кінець асоціюється в них із «новим життям»: І мріють не про те, щоб таке жажіття завершилось й прийшло нове життя [3, №59, с. 2].

Помітно розширюють номінативне поле різні тропеїчні одиниці, наприклад, метафора страшна пелена війни (Схід України огорнутий страшною пеленою війни [3, №50, с. 6]) або епітет братовбивча (Сьогодні вели розмову щодо зупинення братовбивчої війни і стосовно євроінтеграції, адже країна давно заслужила щоб бути в європейській сім'ї [3, №48, с. 2]).

Проаналізувавши газетні тексти про війну в Україні, виокремлюємо такі метафоричні моделі:

1. Війна – це жах, страхіття: Люди йшли на вибори з величезним бажанням якомога швидше отримати главу держави, який повністю і легітимно візьме на себе відповідальність разом зупинити те страхіття, яке важко було навіть уявити у ХХІ ст., зупинити війну, – сказав Іван Кириленко [3, №48, с. 2]. Вона у всі часи була і є страшною, адже забирає життя багатьох, сіє ворожнечу і сльози: Сьогодні суспільство чекає відповідей від влади: коли закінчиться цей жах [3, №59, с. 2].

2. Війна – це злочин, зокрема проти людства: Дії бойовиків на Донбасі треба трактувати як злочини проти людства [3, №57, с. 3].

3. Війна – це політика: Вибірчий бюлетень – це найпотужніша зброя в руках громадян, щоб захистити країну [3, №69, с. 2]. Зауважимо, що будь-яка війна є політичним явищем, оскільки її перебіг, час і масштаб залежать від керівництва держави.

4. Війна – це бізнес, у якому можна вкрасти, нажитися: Більшість генералів не здатні до боротьби, у них мізки зайняті лише тим, як украсти на війні [3, №48, с. 3]; А позитивними сюжетами для найвних криється бажання вчорашні регіоналів будь-якою ціною залишитися в політиці й далі грабувати країну [3, №69, с. 2].

5. Війна – це небезпечна хвороба: Якщо його зараз не зупинити спільними зусиллями, то ракова пухлина російського фашизму може швидко перерости у метастази і спричинити набагато більші втрати для України, Європи і всього світу [3, №59, с. 2].

Зазначимо, що для сучасного суспільства характерна тенденція до стирання граней між війною та миром, адже мир є наче "антивійна", тобто організована боротьба з війною. У ході війни бувають ситуації, коли сторони, що воюють, погоджуються припинити боротьбу. Це не обов'язково є кінцем війни, це може бути лише припиненням вогню з метою провести переговори для встановлення миру: Бойовики кожний день порушують перемир'я, обстрілюють українських силовиків, викрадають, грабують та катують місцевих мешканців [3, №50, с. 3]. Перемир'я чи припинення вогню зазвичай позначає тимчасове припинення ворожих дій на узгоджений проміжок часу на погодженій території (Петро Порошенко припинив перемир'я у зоні дії АТО [3, №53, с. 4]).

Загалом антонімічні концепти «війна» – «мир» традиційно відображають прототипічну оцінку полярних суспільно-політичних явищ. Якщо в першому споконвіку закладена негативна оцінка, яку підсилюють прикметники негативної семантики, метафоричні моделі та словосполучення, що апелюють до негативних асоціативних образів, то в другому – навпаки.

Висновки. Проведений аналіз продемонстрував, що концепт «війна» характеризується багатомірністю і варіативністю, які виявляються як у засобах його вербалізації, так і в семантиці. Автори газетних текстів про війну не лише послуговуються традиційними для української лінгвокультури номінативними засобами, а й використовують власні, нерідко образні конструкції. Лінгвалізація досліджуваного концепту засвідчила симпатії й антипатії журналістів до понять війни і миру, ворогів і захисників тощо. Усе це може стати предметом подальших наукових досліджень у лінгвоконцептології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венедиктова Л. Н. Концепт «война» в языковой картине мира: сопоставительное исследование на материале английского и русского языков: автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительноисторическое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Л. Н. Венедиктова. – Тюмень, 2004. – 18 с.
2. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры (опыт исследования) / Ю. С. Степанов. – М.: Академический проект, 2004. – 992 с.
3. Свобода. – №44-69. – 2014.

Рибка С.

Науковий керівник – доц. Буда В.А.

КОНЦЕПТ «ВІЙНА» У МОВІ СУЧАСНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ПРО АТО

Війна як факт, процес і явище, на жаль, ніколи не втрачає своєї популярності й актуальності у суспільному, а, отже, в мовознавчому аспектах. Це страшне слово завжди є складовою активного словника людей різних національностей, а лексема не перестає з високою частотністю вживатися у художній літературі.